

Марина А. Јовановић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Студент докторских студија

DOI: 10.46793/KDNN23.169J
УДК: 821.163.41.09-93-1 Трајковић П.

ТЕМПОРАЛНО-КУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТИ АДАПТАЦИЈЕ *ЛУЦКАСТА АЗБУКА ЕДВАРДА ЛИРА* АУТОРА ПЕЂЕ ТРАЈКОВИЋА

Айстиракџи: Овај рад, кроз оквир транслатолошке теорије, анализира културолошко-темпоралне аспекте адаптације *Луцкаста азбука Едварда Лира* (2021) аутора Пеђе Трајковића. Упркос томе што Трајковићева збирка настоји да сачува појмове из оригиналних абецеда енглеског викторијанског писца Едварда Лира, њено прилагођавање подразумева и извесну меру отуђења од оригинала. Циљ рада јесте проналажење и анализа оних специфичности и реалија чија значења прожимају дух времена и културе у којима су песме написане.

Кључне речи: Пеђа Трајковић, транслатологија, адаптација, културолошко-темпорални аспекти, реалије.

Ја сам дечје болести препевавања *нонсенс* поезије прележао са „Ловом на Снарка” Луиса Керола. Пуне три године сам се борио и тапкао у месту, да бих у једном тренутку схватио да није проблем у језичкој већ у историјској и културолошкој баријери, и да морам имати на уму да моји читаоци нису чељад викторијанске Енглеске, већ мали Срби (и сви који разумеју језик) двадесет првог века. После тога сам „Снарка” средио за пет дана...

Пеђа Трајковић, *Дан у Београду*, 2022.

Овај рад бави се анализом темпорално-културолошких ознака у збирци *Луцкаста азбука Едварда Лира* (2021) аутора Пеђе Трајковића. Трајковићево стваралаштво обележено је утицајем писаца *нонсенсног* жанра, начелно Луиса Керола и Едварда Лира. Збирка *Луцкаста азбука Едварда Лира*, која чак и епонимично упућује на извор Трајковићеве инспирације, настала

је по узору на абецеде¹ поменутог викторијанског енглеског писца. Лирове абецеде заправо су збирке песама о појмовима који су излистани по абецедном реду. У предговору своје збирке *Луцкастиа азбука Едварда Лира* Трајковић шаљиво алудира на постојање некаквог тацитног, метафизичког договора између њега и енглеског писца. Трајковић овде нагађа да је и сам Лир знао да ће се „чика Пеђа”, како себи тепа, који заиста *осећа* и *разуме чари* његове поезије, неких сто педесет година касније, прихватити изазова да ово дело *ѝрилаѝоди* за читалачку публику са Балкана (Трајковић 2021).

Баснет (2007: 16) тврди да је превод портал који нас може одвести у прошлост. Премда је сам чин превођења или адаптације историјског дела неминовно и осврт на прошлост, овај процес, значајним делом, подразумева и надоградњу и осавремењивање оригинала. Трајковићев подухват не може се тумачити као пуко превођење; уосталом, и сам писац окарактерисао га је као прилагођавање оригинала (Трајковић 2021). Само један од индикатора функционалне непреводивости Лирових абецеда на српски језик јесте чињеница да се абецеда састоји од двадесет и шест слова, наспрам азбуке која се састоји од тридесет. Из разних покушаја да се приближе дела која припадају нонсенс жанру (међу које се, између осталог, убрајају и абецеде Едварда Лира) произашле су највећим делом адаптације и верзије. Узмимо за пример Станислава Винавера који негује репутацију једног од најчувенијих домаћих *ѝреводилаца* Луиса Керола, иако је у самом прочељу његове књиге *Алиса у чаробној земљи* експлицирано да је Винавер оригинал *ѝреѝричао* (Тропин 2014: 87). Разлог зашто се нонсенсна књижевност опире превођењу јесте њен наизглед арбитраран, неухватљив карактер. Ова грана књижевности нимало није бесмислена; напротив, она представља својеврсну игру писца са смислом. На пример, познато је да код Керола та игра укључује пишчеву слободу да креира сопствене кованице. Креативност оригинала, међутим, изискује и сразмеран иновативно-хумористични сензибилитет онога ко дело прилагођава; тако ће се Керолово чудовиште *Jabberwock* (Џебервок), код Лалића звати *Каразуб*, код Шољана *Худограк*, код Семеновића *Бледала*, а Миланков ће га преименовати у *Блабларију*.

Преводи игара речима и идиома културолошки су условљени (Баснет 2002: 32). Шале, које су карактеристичне за жанр нонсенса, такође не

¹ У збирци *Сабрана ѝоеѝска дела Едварда Лири* (*Complete poetical works of Edward Lear*) појављују се три абецеде, односно три групе песама излистаних по абецедном реду. Групе песама разликују по појмовима које описују, по структури и по рими, али је принцип по коме песме прате слова абецеде исти. У раду ћемо се позивати на све три абецеде због тога што се Трајковић, приликом адаптације Лирових стихова, надовезује на појмове из све три групе песама.

подлежу стандардном превођењу, већ морају бити преформулисане (Баснет 2014: 148). Преводиочев приоритет, стога, треба бити публика којој је дело намењено, а не некаква апстрактна теорија „верности” оригиналу (Баснет 2014: 148). Превод је, тврди Баснет (2002: 20), интимно повезан са контекстом у којем настаје. И заиста – азбука Пеђе Трајковића неретко се контекстуално и стилски „удаљава” од оригинала, док симултано негује хумористични и спонтани дух Лирових абецеда. Ово парадоксално удвајање аутентичности и привржености оригиналу можемо тумачити кроз две најзглед супротстављене констатације. Са једне стране, Стајнер (1975: 298) долази до закључка да „преводац врши инвазију, извлачи и носи кући”. И заиста, 2021. године, Трајковић предочава *своју* аутентичну азбуку својим сународницима. Баснет (2002: 9–10), међутим, наводи да превођење продужава животни век оригиналног дела тако што га поново чини релевантним у другој средини. Ова констатација не сугерише да преводачки занат треба деградирати карактеризацијом имитације, већ напротив, да треба увидети да и преводи постају својеврсни „оригинали” на другом језику, док истовремено реанимирају и усложњавају дело које је преведено.

Иако Трајковић чува велики број мотива из Лирових абецеда, он и о њима пише на један уникатан, особен начин. Следећи пример демонстрира разлику између превода Лирових стихова о човеку (изворно *тан*) и Трајковићевог прпева истих:

Ч је био човек,
Који се шетао унаоколо;
И носио дугачак капут
Који се спуштао до пода.

ч!
Смешни стари човек!² (Лир 2014)

[...]

Ч је чича, који се ту миче,
Јер без чиче, што се тога тиче,
Нема, брате, занимљиве приче,
Па ће чича кроз причу да виче.

Стари чича, још старија мича –
Још два слова, па готова прича! (Трајковић 2021)

² Превела ауторка рада

Наведени пример практично илуструје да *Луцкастиа азбука Едварда Лира* није превод Лирових стихова; међутим, окарактерисати дело као адаптацију, према Вуковићу (1996), подразумева и преиспитивање одређених фактора мимо садржаја самог литерарног текста. У поглављу под насловом „Проблем адаптације” Вуковић (1996: 34) наводи да један од критеријума подразумева да „адаптација мора бити јавна, видљива, уредно означена и (у предговору или поговору) принципијелно и методолошки објашњена”. Као што смо већ поменули, Трајковић је у самом предговору збирке *Луцкастиа азбука Едварда Лира* свој подвиг окарактерисао као *прилагођавање* оригинала, па је самим тим овај критеријум задовољен. Према Вуковићу (1996: 34), онај ко прилагођава дело „треба избјежавати резимирања и редиговања, а ако се ипак нешто тако употријеби, мора се означити о којим се дијеловима ради”. Трајковићев метод прилагођавања не прибегава препричавању оригиналних абецеда Едварда Лира, већ их у потпуности осавременује и културолошки реконструише на начине о којима ћемо говорити у наставку рада.

Премда је изазов ускладити појмове излистане по абецеди са појмовима који прате слова азбуке, Трајковић, као што смо и поменули, успева да сачува велики број мотива из оригиналне збирке (*јуска, вео, зебра, камила, лед, наранџа, шешир* итд.). Има и оних појмова који нису излистани по азбучном реду, али се, као врста омажа Лиру, Трајковић надовезује и на неке од њих. Са појмом *зец* (изворно *rabbit*) се у једној од Лирових абецеда сусрећемо у песми која почиње на слово *r*, док се у Трајковићевој азбуци зец помиње у песми на слово *у*, где писац описује *уво* белог зеца (2021: 25). У песми на слово *n* Лир говори о *мрежи* (изворно *net*) која је бачена у море да би се њоме ухватила риба, док се код Трајковића мрежа помиње у песми на слово *p*, чији је главни јунак *риба* која мора да побегне „да се не би пронашла у мрежи” (Трајковић 2021: 21). Исто тако, код Лира имамо *корњачу* (изворно *tortoise*) код слова *t*, док се код Трајковића корњача помиње у песми на слово *o*, у којој песник говори о *оклоју* старе корњаче.

Многи мотиви из Лирових абецеда које је Трајковић изоставио из своје азбуке појављују се у форми цртежа у збирци. Медведић (*little bear*), мачка (*cat*), сат (*watch*) и игла (*needle*) само су неки од њих. Ово је још један начин на који аутор упућује на извор своје инспирације. *Луцкастиа азбука Едварда Лира*, међутим, није репродукција Лирових вицкастих стихова, иако епонимични омаж у наслову можда сугерише другачије. Фиктивни универзум Трајковићеве луцкасте азбуке јесте у великој мери прожет мотивима из Лирових абецеда, но, како и предлаже чувена премиса, најпознатије

вербализована од стране америчког писца Роберта Фроста, *поезија је оно што се изгуби у преводу*. И заиста, Трајковић игра улогу интеркултуралног посредника који, надахнут Лировим фиктивним универзумом, креира сопствени, оплемењени кутак. Сваки део Лири који се у азбуци „губи” надомешћен је оригиналним печатом Пеђе Трајковића. Песниково интеркултурално посредништво огледа се у његовом интегрисању културолошко-историјске позадине својих сународника и савременика у културу викторијанског хумористичног стиховања.

Речи које преносе културолошки идентитет једне популације означавају се термином *реалије* (Ишенко 2012). Проблем преводне реалије преводац решава раслојавањем, елаборацијом и реформулацијом оригиналног текста, док се при адаптацији често врше супституција и субјективизација ових културно-специфичних појмова (Ишенко 2012: 275–277). Другим речима, онај који текст прилагођава често и трансформише реалије оригинала у реалије адаптације. Овај поступак не треба схватати ни као пуку делокализацију културално-темпоралних ознака, зато што прилагођавањем дело не постаје нужно универзално разумљиво. Напротив, културно-специфични елементи често постају разумљиви управо оној читалачкој публици којој је дело намењено.

Стам (2000: 57) појашњава на који начин културолошко-историјска позадина обликује разумевање и интерпретацију текста кроз пример о роману *Робинзон Крузо* Данијела Дефоа. Одређене референце у *Робинзону Крузоу* биле су савршено јасне Дефоовим савременицима, а нама можда нису у тој мери данас; исто тако, одређени вербални сигнали у делу разумљивији су енглеском читаоцу него пак француском (Стам 2000). На исти начин, Трајковићевим сународницима *штипшаљка за шећер* (изворно *sugar tongs*) која се јавља у Лировој абецеди није културолошки значајан предмет:

Ш је била штипаљка за шећер,
Штип-штип
Да се узме шећер
И стави у наш чај
Ш
Штип-штип!³ (Лир 2014)

Иако је *штипшаљка за шећер* визуелно пријемчив појам, овај предмет није учестао у свим културама онолико колико је у култури Велике

³ Превела ауторка рада

Британије, где је ритуал испијања чаја неизоставан део свакодневице. Такав предмет можемо дефинисати као реалију; ово је културно специфични појам који не опстаје у Трајковићевој луцкастој збирци.

Код Трајковића (2021: 9) се, са друге стране, јавља реч *ћеврек*, на слово *ћ*. Ово можемо тумачити као својеврсну метапоетску реплику Трајковића. Немогућност аутора да својим сународницима пренесе културолошко-семиотичко значење концепта попут *шїїїїаљке за шећер* савладана је његовим увођењем себи и свом народу сродних реалија. Реч *ћеврек* у Трајковићевој збирци управо је једна од тих реалија. За Трајковићеве сународнике овај концепт може да асоцира на конвенционалан, приуштив оброк. У западним земљама ће, ако и уопште, ово пециво бити препознато као *симииї*, или пак *їурско њециво*. Културолошки сентимент некога коме овај концепт симболизује некакав егзотични деликатес не може да буде исти као сентимент некога коме је ово пециво обележило *ћачке дане*:

Ћ је *ћеврек*, искривљен за *ћака*
Јер кривина најслађа је *фина*.
Завиди му *жвака* из *руксака* –
Крив ко *кривац*, ал' *права* *ужина*.

Лепи *ћеврек* са *рупом* сред *среде*,
Но, она се *никада* не *једе*! (Трајковић 2021: 9)

Елементи којима Трајковић обogaћује своју азбуку су у неким тренуцима толико локално специфични да би чак и његовим сународницима могли да промакну. На пример, песникову констатацију да „[...] без чиче, што се тога тиче, / нема, брате, занимљиве приче” део читалачке публике коју чине Трајковићеви суграђани ће разумети као алузију на слоган за пиво које се производило у Јагодини, граду у којем је песник и живео и стварао, који је гласио: „Без чиче нема приче”. Ова референца, међутим, неће нужно бити препозната од стране читалаца из других крајева земље.

Осим песниковог неминовног културолошког помака од енглеског оригинала, Трајковић својом азбуком прави и велики временски искорак. Песник уводи појмове који су специфични за време у ком он ствара, попут *їирсинїа* и *фарова*⁴, док истовремено одбацује, на пример, *масїионицу*

⁴ Јасно је да се електрични фарови, о којима Трајковић пише, по први пут и појављују крајем деветнаестог века, после смрти енглеског нонсенсног књижевника, као и да мода украшавања тела пирсинзима, наравно, није била заступљена у викторијанској Енглеској.

(изворно *ink stand*), *најрсѿак* (изворно *thimble*) и *ѿеро* (изворно *quill*) из Лирових абецеда. Управо су ово примери Трајковићевог одступања од оригинала увођењем реалија које су специфичне за временски тренутак у којем он ствара.

Трајковић (2021) комуницира са својом читалачком публиком користећи колоквијални језик и савремени жаргон. Пирсинг његовог прасета је „врло шик” (Трајковић 2021: 17), зебра је „као из рекламе манекенка пругасте пицаме” (2021: 9), козу „дрмне жмарац” када сретне јарца (2021: 11), а без чиче „нема, *браѿе*, занимљиве приче” (2021: 28). Абецеде Едварда Лира су, са друге стране, маркиране одсуством емоционално-експресивних језичких средстава, између осталог, идиоматских израза, као и изјава о личним ставовима и осећањима песника. Лир се у својим стиховима искључиво фокусира на то како нешто изгледа и како се понаша:

К је била корњача,
Сва жута и црна:
Полако је одшетала,
И никада се није вратила.

К
Корњачица се никад није вратила!

Трајковић такође описује изглед и понашање јунака своје збирке, међутим, он неретко говори и о томе како се неко или нешто осећа: *мрав се сѿи-ди, камила воли да се ѿљује кад је ѿѿиа, јарац се заљуди* и чак и као старац *радо сања нежна мекеѿања, а ѿвреку завиди жвака из руксака* (Трајковић 2021).

Премда је историјски тренутак Лировог стварања абецеда половину века удаљен од пласирања модернистичке теорије о *дејерсонализацији ауѿора* Т. С. Елиота, Лирово дело и Елиотова теза у извесном смислу идеолошки кореспондирају. Наиме, Елиот (1934: 21) каже да поезија није експресија песникове личности, већ песников бег од сопствене личности. Иако је писао да забави и насмеје, Лир је водио тежак живот, праћен свакојаким губицима, депресивним епизодама и епилептичним нападима. Лир је трагао за решењем како да, кроз моћ воље, припитоми своје бурно емотивно стање (Лоц 2018: 258). Он је од своје „морбидности”, како ју је сам називао, бежао кроз песму и шалу (Лоц 2018: 259). Контраст између песниковог трагичног живота и његове вицкасте лиричке персоне управо потврђује Елиотову премису о отуђивању песника од песме.

Можемо да приметимо да Лирове абецеде говоре о „једном човеку” или „једној камили” или нечему „што једном бејаше” (Лир: 2014). Лир своје читаоце упознаје са стварима из неке неодређене, скоро хипотетичке прошлости, док се Трајковић са својом публиком поистовећује и говори о стварима онаквим какве оне за њега *јесу* док ствара. Ово примећујемо и у глаголским временима која песници користе – Лир користи перфекат и њиме и себе и своје читаоце удаљава од тренутка описаног у песми, док Трајковић (изузев код *извора* где користи футур и код *далона* којег је „било” док није одлетео) користи садашње време и тиме, на један начин, интегрише и себе и публику у фиктивни универзум *Луцкастиа аздуке*. Трајковић се, дакле, не отуђује од своје песме, он кроз песму публици даје и себе – у предговору збирке и симболично читаоце поздравља као „*Ваш* Пеђа Трајковић”. Он је део фиктивног света своје луцкасте аздуке: у песми на слово *ч* лирски субјект, односно сам песник, полако почиње да одбројава још колико му је слова остало до краја збирке, у песми на слово *ш* говори о шеширу који је баш на његовој глави (Трајковић 2021). У истој песми, која је истовремено и последња у збирци, Трајковић публици приписује епитет „моји”, због чега само пред њима и пристаје да скине свој шешир. Метапоетски моменат песниковог директног обраћања публици управо сведочи о Трајковићевој присности са својим читаоцима и, између осталог, својим савременицима.

Ако тумачимо стилске одлике попут ових кроз културолошку позадину двојице аутора, неизбежно је кокетирање са генерализацијама базираним на етничким стереотипима, посебно оним везаним за „хладноћу” енглеског карактера. Енглески карактер, наравно, не можемо уопштити као „хладан” – ако пак јесте, како онда толико изврсне литературе, а посебно поезије, потиче баш из Енглеске, пита се Е. М. Форстер (1926) у свом есеју где описује енглески карактер. Форстер, и сам Енглец, каже да се не може рећи да Енглец нема осећања; напротив, он тврди да је Енглец преплављен осећањима, али да је, већ у школи, учен да их потискује и затрпава. То појашњава одсуство Лирове „морбидности” у његовим ведрим, вицкастим стиховима. Још важније, Форстерово премиса помаже нам да разумемо Лирову тенденцију да одржава дистанцу између себе, своје читалачке публике и фиктивног света својих абецеда као пишчеву интернализацију модела своје културе. Са Форстеровом карактеризацијом енглеског сензибилитета кореспондирају и Лировов стил писања, а и Елиотова хипотеза о деперсонализацији аутора, према којој се субјективност аутора не испољава у његовом стваралаштву.

Да закључимо – у раду смо се бавили анализом културолошко-темпоралних аспеката збирке *Луцкастиа аздука Едварда Лира* аутора Пеђе

Трајковића (2021). Истакнута обележја упоредили смо са темпорално-културолошким контекстом абецеда Едварда Лира како бисмо илустровали на које начине Трајковић својом адаптацијом одступа од оригинала. Увидели смо да Трајковић приликом адаптације Лирових стихова супституише реалије оригинала реалијама сродним себи и својој култури. Такође, истакли смо да аутор успоставља интимнији однос са својом читалачком публиком него што то ради енглески викторијански писац. Културолошко-темпоралне разлике између *Луцкасиа азбуке* и Лирових абецеда сведоче о аутентичности и особености Трајковићеве збирке, чиме се поткрепљује идеја о томе да је адаптација, као производ једног сложеног креативног процеса, својеврсни оригинал.

ИЗВОРИ

Лир (2014): E. Lear, *Complete Poetical Works*, Delphi Classics.

Трајковић (2021): П. Трајковић, *Луцкасиа азбука Едварда Лира*, Београд: Креативни центар.

ЛИТЕРАТУРА

Баснет (2002): S. Bassnett, *Translation Studies*, London and New York: Routledge.

Баснет (2007): S. Bassnett, Culture and Translation, In: P. Kuhiwczak, K. Littau (Eds.), *A companion to translation studies*, Multilingual Matters, Ltd., 13–23.

Баснет (2014): S. Bassnett, *Translation*, London and New York: Routledge.

Вуковић (1996): N. Vuković, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Nikšić: Unireks.

Елиот (1934): T. S. Eliot, Tradition and the Individual Talent, *Selected Essays*, London: Faber and Faber Ltd., 13–22.

Ишенко (2012): I. Ischenko, Difficulties while translating realia, *Вісник Дніпропетровського Університету імені Альфреда Нобеля. Серія Філологічні Науки*, 1/3, 273–278.

Лоц (2019): S. Lodge, *Inventing Edward Lear*, Cambridge and London: Harvard University Press.

Тропин (2014): Т. Тропин, *Теоријски аспекти и превођења књижевности за децу са савановишћом савуђија културе*, Београд: Филолошки факултет.

Стам (1975): R. Stam, Beyond Fidelity: The Dialogics of Adaptation, In: J. Naremore (Ed.), *Film Adaptation*, 54–76.

Форстер (1926): E. M. Forster, Notes on the English Character, *The Atlantic*. Retrieved May 21, 2023 from <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1926/01/notes-on-the-english-character/648361/>.

Marina Jovanović

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

PhD student

TEMPORAL AND CULTURAL ASPECTS OF PEĐA
TRAJKOVIĆ'S ADAPTATION *LUCKASTA AZBUKA*
EDVARDA LIRA

Summary: Through the framework of translation theory, this paper analyses cultural and temporal aspects of Peđa Trajković's adaptation *Luckasta azbuka Edvarda Lira* (2021). Whereas Trajković's poetry collection aims to preserve the concepts from the original alphabets written by the English Victorian author Edward Lear, the adaptation inherently implies a certain degree of distance from the original. This paper aims at extracting and analyzing those idiosyncrasies and realia whose meanings amalgamate the spirit of the time and culture in which the poems were created.

Keywords: Peđa Trajković, translatology, adaptation, cultural and temporal aspects, realia.